

Л і т е р а т у р а :

1. Мізін, К. І. Comparo ergo sum, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння / К. І. Мізін // Мовознавство. – 2010. – № 1. – С. 54-67.
2. Потоцкая Н. П. Лексико-стилистический анализ на уроках французского языка. – М., 1955. – 151 с.

В статтє рассматривается категория сравнения и её место в стиле произведения.

Ключевые слова: *сравнение, перевод, художественный перевод, стиль художественного перевода.*

The article discusses with the concept of comparison and its place in the style of the work.

Keywords: *comparison, translation, literary translation, style of literary translation.*

Дубчак О. П.

Київський національний лінгвістичний університет

**КОНЦЕПТУАЛЬНА ОПОЗИЦІЯ ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’
ЯК БАЗОВИЙ РЕГУЛЯТОРНИЙ ФРАГМЕНТ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

У статті представлено загальний опис концептуальної опозиції ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ як базового фрагменту української мовної картини світу; виявлено основні ознаки бінарного членування дійсності в етносвідомості і способи його відображення в мові.

Ключові слова: *мовна картина світу, концепт, бінарна опозиція, національна мовна свідомість, етнокультурний стереотип.*

Вивчення фрагмента мовної картини світу на основі концептуального протиставлення базоване на логіко-філософській теорії бінаризму – епістемологічній концепції, згідно з якою структура бінарних опозицій виступає однією з найголовніших характеристик людського мислення.

Принцип осмислення людиною дійсності у протиставлених поняттях і судженнях здавна був предметом наукового вивчення. Початки його дослідження сягають ще міфо-релігійних концепцій Піфагорійської школи, філософських трактатів Горгія, Анаксимандра, Платона, Аристотеля та ін. Актуальною структура бінарного моделювання дійсності була і в епоху Середньовіччя, коли логіки ділили весь світ на “святе” й “грішне”, “національне” і “штучно привнесене”, “своє” й “чуже”, “янгольське” й “демонське” тощо. У XVIII ст. проблему бінарних відношень стали розглядати в загальнофілософському руслі, певним чином узагальненому в “антиномічній” теорії І. Канта. У широкому розумінні ідея бінарного протиставлення виникла й набула розвитку як ідея своєрідної побудови логіки людського мислення.

Теоретичне оформлення концепції бінарних опозицій відбулося на початку ХХ ст. в лінгвістиці і було пов’язане з науковими розробками Ф. де Соссюра, Р. Якобсона і М. Трубецького. Після побудови фонологічної системи мови, описаної на основі диференційних ознак, бінарний методологічний принцип стали використовувати практично в усіх галузях структурних гуманітарних досліджень. У семіотиці він був оформлений у протиставлення “означуване” – “означене” і став передбачати принциповий дихотомічний поділ об’єктів, який зумовлює організацію, упорядкування та стійкість певної знакової структури. Філософський дискурс бінаризму сягає праць К. Леві-Строса, як основоположника ідеї опису міфологічної картини світу в термінах антонімічних семантичних протиставлень. Згідно з теорією К. Леві-Строса, осмислення

дійсності в межах бінарних протиставлень є найпершим принципом розуміння етнічної культури і загалом етнічного світогляду. На думку дослідників, бінарні опозиції слугують “установленню відношень двох уявлень, чії протилежні якості чи кількості передбачають у розумінні культури семантичну опозицію” [9; 12; 13; 18]. Більшість учених наголошує, що архітектоніка знання членів певного етнічного колективу в архаїчному суспільстві оптимально може бути вивчена з допомогою саме бінарної логіки [7; 9; 12; 13; 18; 19]. На думку Вяч. Іванова, “бінарні структури виявляються і в природній мові, і в знакових системах міфу та ритуалу. Подвійні символи зазвичай можуть бути членовані й далі, завдяки чому (і зокрема у мовних системах) за допомогою бінарних опозицій будуються ще складніші структури” [7, с. 206].

На сьогодні думка про те, що мислення в бінарних категоріях є одним із універсальних засобів пізнання людиною світу, і досі є актуальною. Усебічний аналіз відношення, за якого об’єкт набуває значення й актуальності лише завдяки існуванню іншого, протиставленого йому об’єкта, змусив дослідників виділити й описати різноманітні бінарні опозиції, які можуть бути свідченням “універсальності людського мислення” [12].

У східнослов’янському мовознавстві бінарні опозиції були виділені у межах реконструкції архаїчної колективної свідомості й загальнокультурної картини світу. Учені висловили думку про те, що в усіх образах світу, які існують у різних народів, є спільні риси, що передбачають включення до кола параметрів подвійних змістових протиставлень. В. Топоров і Вяч. Іванов виділили ряд пар, які включають крайні позиції вираження різних антропологічних якостей (*верх-низ, справа-зліва, живий-мертвий тощо*) [6]. М. Толстой описав кілька типів бінарних опозицій і довів, що їхній універсальний характер є наслідком універсальності подвійних ознак та взаємного зв’язку парних протиставлень [18, с. 170].

Культурологічні пошуки спричинили розуміння того, що “фундаментальні концептуальні протиставлення суттєво впливають і навіть формують поле культури. Бінарний архетип є незаперечним атрибутом національної культури в цілому. Таке розуміння закладене в специфічних характеристиках архаїко-міфологічного мислення. Оскільки ... в основі суспільного життя на архаїчних стадіях культури був антитетичний і антагоністичний уклад самого суспільства, коли весь мисленнєвий світ організований відповідно до протиставлень, то з допомогою бінарного аналізу в національній культурі можна виявити той досвід народу, який має в собі риси буття” [19, с. 17]. Отже, питання про бінарні опозиції – це питання про універсальні властивості самої дійсності та універсальні закономірності її відображення в людській свідомості. Бінарна модель світу – загальна для всіх людей психологічна риса, окрім того, це визначальна риса сучасної культурної парадигми, якій властива амбівалентна, бідомінантна свідомість [10, с. 4].

Дослідження концептуальної опозиції є одним із провідних методів опису цілісного фрагмента мовної картини світу. Т. Цив’ян наголошує на тому, що спосіб опису мовної картини світу, реалізований у бінарних опозиціях, визначальний своєю простотою, кмітливістю і враховує усю комплексність, узагальненість і строкатість цього феномена [20, с. 5]. Оскільки “...наша концептуальна система безпосередньо залежить від соціального досвіду й безпосередньо пов’язана з ним” [19, с. 5], то опозитивна модель може бути витлумачена як провідна в інтерпретації соціальних стосунків, базованих, у першу чергу, на механізмі само- і взаємореалізації їхніх учасників у суспільстві. Згідно з твердженням Е. Бенвеніста, “усвідомлення себе можливе лише в протиставленні” [3, с. 236]. Це означає, що кожна особа, ширше –

соціальна група осіб, і ще ширше – національна спільнота формує свій світогляд на основі протиставлення себе і свого “Я” комусь чи чомусь іншому. Цей механізм, за вже хрестоматійним висловленням Ю. Степанова, “пронизує всю культуру і є одним із головних концептів будь-якого колективного, масового, народного, національного світовідчуття” [16, с. 472]. У когнітивній і, відповідно, мовній картині світу таке світоглядне протиставлення в кінцевому результаті реалізоване в концептуальній опозиції ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ – одній із найважливіших архетипових “констант” свідомості.

Опозиція ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ є одним із фундаментальних базових протиставлень, які побутують у наївній, або донауковій, свідомості і, відповідно, в картині світу людини. Це ментальне утворення передбачає мисленнєве членування дійсності на два полюси: проводить межу між світом, сприйнятим носієм мовної свідомості як ‘свій’, ‘близький’, ‘безпечний’, оцінюваний позитивно, і світом, оцінюваним як ‘чужий’, ‘поганий’, ‘небезпечний’. Відмежування себе і ‘СВОГО’ від ‘не-СВОГО’, ‘іншого’, ‘ЧУЖОГО’ притаманне кожній людині зокрема і кожній людській спільноті загалом. Саме тому його можна назвати універсальною когнітивною операцією, виконуваною у свідомості будь-якого мовного колективу і спрямованою на його самоідентифікацію і самооцінку. Під час цієї операції людина (і в цілому етнічний колектив, до якого вона себе зараховує) виділяє не лише кровно, духовно чи матеріально належне собі, а й те, що їй не належить і їй не стосується. Результатом операції є умовний поділ універсуму на ‘СВІЙ’ і ‘ЧУЖИЙ’, що й виявляється у відповідних поліконцептах, специфічно репрезентованих тією чи іншою етноспільнотою в національній мові, яка, у свою чергу, слугує засобом репрезентації національних досвідних знань і аксіологічних настанов.

Більшість учених, які присвятили свої дослідження цьому концептуальному протиставленню, наголошують на його знаковій природі і за соціальною значущістю виводять його на перше місце серед таких базових протиставлень, як ‘хороший’ – ‘поганий’, ‘внутрішній’ – ‘зовнішній’, ‘людський’ – ‘нелюдський’ і под. [2; 6; 7; 16; 18]. Уявлення про ‘свій’ та ‘чужі’ реалії дійсності має прояв в усіх сферах людської діяльності, що підкреслює його універсальний та всеохопний характер.

Концептуальне протиставлення ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ антропоцентричне за своєю сутністю, бо базою його формування і функціонування є людина з її ставленням до навколишньої дійсності. Різні науки, які обирають людину, її свідомість, поведінку, діяльність тощо за основний об’єкт свого вивчення, неодмінно постають перед проблемою розмежування ‘СВОГО’ й ‘ЧУЖОГО’ як найбільш значущою категорією свідомості. Відповідно, визначення концептуальної сутності опозиції ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ передбачає врахування цілого комплексу характеристик, релевантних при різних підходах до її вивчення.

Як *явище культури* опозиція ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ апелює до семіотичних властивостей цього феномена. Відомо, що як знакова система культура виконує функції: 1) фіксації інформації у різноманітних текстах; 2) передачі цієї інформації у часовому (від покоління до покоління) і просторовому (між сучасниками) вимірах; 3) засобу пізнання світу завдяки перетворенню невідомого, незрозумілого у відоме, зрозуміле і, більше того, у надбання нації. Іншими словами, культура покликана формувати, зберігати і передавати знання про світ, сформоване в тієї чи іншої етнічної спільноти. У розумінні Л. Гумільова, етнос є колективом людей, “що протиставляє себе усім таким самим колективам не через розрахунок, а через ... підсвідоме почуття взаємної симпатії і антипатії, яке визначає ... поділ на ‘СВОЇХ’ і ‘ЧУЖИХ’” [4, с. 10].

Різні етноси мають певною мірою схоже знання про дійсність, однак послуговуються різними формами його збереження й передачі, що дозволяє їм усвідомлювати один одного як ‘чужих’, ‘інших’, ‘не таких’. У культурі ментальні структури нації втілені в реальність і особливим чином впливають на неї (наприклад, у формі обрядів, звичаїв, усталених форм комунікації, які дозволяють виявити ‘СВОЮ’ та ‘ЧУЖУ’ людину, тощо), саме тому опозицію ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ у культурологічному аспекті розуміють як складну семіотичну систему, специфічно реалізовану на всіх рівнях людської взаємодії. При культурологічному протиставленні за його основу слід брати насамперед етнічний стереотип поведінки – “те, що визначає етнос для нього самого” [16, с. 474]. Поняття етнічного стереотипу при дослідженні опозиції в культурологічному аспекті є фундаментальним. Згідно з твердженням О. Белової, ключову роль у формуванні опозиції ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ у свідомості будь-якого мовного колективу відіграє ментальний принцип етноцентризму, згідно з яким ‘СВОЯ’ культурна традиція у розумінні етнічної спільноти є єдиноправильною і єдиною можливою, а все, що не входить до неї, є ‘ЧУЖИМ’ і неправильним [2].

Вяч. Іванов та В. Топоров розглядають опозицію ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ як своєрідну “програму поведінки для особистості й колективу, що визначає набір операцій, які слугують впливу на світ, правила їхнього використання і їхнього мотивування. Вона може бути реалізована в різноманітних формах людської поведінки і результатах цієї поведінки” [6]. Таке розуміння також виявляє міфологічний характер опозиції, яка, згідно з теоретичними узагальненнями дослідників, у давній слов’янській свідомості була виражена в трьох аспектах: 1) у соціальному (коли ‘свій’ позначав належність до певної соціальної групи, а ‘чужий’ – належність до іншої, тією чи іншою мірою співвідносною з першою. Під чужим у цьому розумінні виступає те, що не є виключним або переважним “символом” першої групи); 2) в етнічному (‘чужий’ у такому випадку – не просто належний до іншої спільноти, а повністю відгороджений від певного людського колективу взагалі); 3) у загальнолюдському (за якого ‘свій’ позначав належність до загалом усього людського, а ‘чужий’ – належність до чогось магічного, фантастичного, чаклунського [6, с. 156-159].

На думку В. Суковатої, протиставлення ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ є “суб’єктивною інтенціональністю свідомості, яка пізнає, концентрує соціо-біологічне переживання власної беззахисності перед світом і одночасно реалізує в символах культурної діяльності і психічного (душевного) розвитку” [17, с. 58]. Цей бінарій здатний набувати форм етнічного, класового, расового, індивідуального, військового та інших протиставлень. Масив цієї опозиції (а вона належить до універсальних) є “деревом”, яке має “розгалуження” від концептуального ядра до все дрібніших, конкретних, індивідуалізованих втілень основних соціокультурних паттернів. Ці паттерни відображають найсуттєвіші потреби людини, які присутні в кожній історичній епосі, в будь-якому соціумі, однак набувають різних символічних форм, залежно від особливостей культури, епохи, суспільства [17, с. 56].

Міфологізація цієї опозиції, нарощування її змістів, значень, культурних образів пов’язана з історичним і територіальним впливом різноманітних культурних і національних моделей, із чого випливає подрібнення глобального протиставлення на серії частковіших опозицій. Змістове наповнення ‘СВОГО’ моделює структуру ‘ЧУЖОГО’ і весь комплекс відношень, пов’язаних із нею: спосіб взаємодії та асиміляції, тип відмежування, швидкість реакції, характер сприйняття, проблему номінації, конотативні зв’язки, символи відчуження й існування в культурі, оцінку

чужого і трансформацію його значення [17, с. 58-59].

Сила опозиції ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ виявляється в тому, що вона “підкорює” собі всі інші. Якщо функцією всього масиву інших опозицій є опис, із наданням у певних випадках статусу оцінності, то ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ є оцінною апріорі, і її функція – пізнавально-орієнтаційно-оцінна, – є основою будь-якої діяльності людини [17, с. 59].

Як *лінгвістичне явище* концептуальна опозиція ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’, акумулюючи в собі історико-культурний досвід нації, будучи однією з форм міфологічної свідомості, реалізуючи складний психологічний механізм і формуючи феноменальне утворення, отримує специфічне вираження в мові і, більше того, виступає як базовий фрагмент мовної картини світу, як її багаторівнева когнітивна одиниця.

За словами О. Селіванової, цю антиномічну концептуальну структуру досліджують у антропологічній лінгвістиці, лінгвосеміотиці, компаративістиці, когнітивній семантиці, етнолінгвістиці, дискурсології, вона була об’єктом вивчення в ракурсі семіотичного й польового моделювання, структурного, концептуального, текстово-інтерпретаційного й архетипового аналізу, асоціативного експерименту, когнітивного тестування, дискурсивного проектування тощо [15, с. 27].

Загалом можна виділити два основних підходи, в межах яких досліджують аналізоване протиставлення:

1) *семантичний*, за якого компоненти опозиції виявляють у лексико-семантичному просторі мови, описують моделі їхньої реалізації, досліджують мовні засоби, що репрезентують категорії ‘СВОГО’ та ‘ЧУЖОГО’.

Так, А. Пеньковський стверджує, що членування універсуму на два світи – ‘свій’ та ‘чужий’ має множинну інтерпретацію та реалізацію в опозиціях типу ‘ми – вони’, ‘цей – той’, ‘близький’ – ‘далекий’ і под. Типовою є також інтерпретація основного протиставлення в аксіологічному ракурсі – у вигляді опозиції ‘добрий’ – ‘поганий’, з різко негативною оцінкою того, що належить до чужого світу [11].

Л. Сахно розглядає опозицію ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ в аспекті співвідношення авторського мовлення й чужих слів. Ті лексеми, які носій мови подає як ‘не-СВОЇ’, набувають конотацій, характерних для опису ‘ЧУЖОГО’ світу. Дослідниця розглядає організацію висловлювань, що спрямовані на розмежування ‘СВОГО’ і ‘ЧУЖОГО’ мовлення, у межах логічних моделей, побудованих за певними, часто неусвідомленими, правилами [14].

У працях Н. Арутюнової подано аналіз “ксенопоказників” – таких мовних одиниць, що виконують функцію передачі чужого мовлення [1].

Етнолінгвістичний напрямок дослідження опозиції ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ представлений у наукових працях В. Жайворонка [5] та Є. Бартмінського [23], з такої ж позиції ця бінарна структура проаналізована в статті О. Селіванової [15].

Опис опозиції ‘СВІЙ’ – ‘ЧУЖИЙ’ здійснюється на основі аналізу трьох типів даних: узятих з системи мови (загальні вислови), зі словників (дефініції) та анкетних даних, що дозволяє здійснити якщо не оптимальний, то максимально деталізований опис її членів. Аналіз лексикографічного представлення тієї чи іншої одиниці-вербалізатора спрямований на створення “загального інтегрального портрета” [22, с. 55] концептів чи їхніх складових в українській мовній картині світу, адже “словник ... мусить вичерпувати знання про певну мову” [21, с. 25-26]. Статистичні дані, репрезентовані конструкціями з необхідними пропозитивними компонентами, дають змогу виявити необхідну когнітивну інформацію, закладену в концептах, її трансформацію та актуальність у різні історичні періоди. Виявлення інформаційної та

ціннісної організації концептів на сучасному етапі функціонування української мовної картини світу уможлиблює аналіз та інтерпретація результатів лінгвістичного експерименту.

2) когнітивний, за якого вихідним є розуміння опозиції 'СВІЙ' – 'ЧУЖИЙ' передусім як категорії мислення. Тому основним завданням лінгвіста є з'ясування того, яким саме чином це протиставлення категоризує дійсність, організує картину світу в національній свідомості, які чинники є визначальними для його актуалізації і, нарешті, як ця структура впливає на моделювання й організацію мовних засобів, спрямованих на його об'єктивацію (репрезентацію).

3-поміж чинників, які визначають можливість функціонування та механізм дії опозиції 'СВІЙ' – 'ЧУЖИЙ' в українській мовній картині світу, можна виділити:

1. *Онтологічні умови* (позалінгвістичний чинник). Особливості актуалізації опозиції 'СВІЙ' – 'ЧУЖИЙ' у мові визначає той, хто її використовує, тобто "Я-контекст". Ця опозиція реалізована лише у випадку прояву особистісного начала. Особливого статусу набуває суб'єкт, який, власне, й інтерпретує явища дійсності в аспекті їхнього членування на 'СВОЄ' і 'ЧУЖЕ'.

В українській мовній картині світу таким "Я-суб'єктом" виступає узагальнений образ українського народу. Це своєрідне абстрактне, ідеальне, цілісне *національне "Я"*. Узагальнено витлумачена область 'СВОГО' складена із сукупності уявлень про 'моє', 'твоє', 'його', 'її' і т.п., в цілому з того, що може мати кожен, і "Я" зокрема. Таким чином 'СВОЄ' узагальнене в певну ментальну структуру, яка об'єднує один етнос і протиставляє його іншому як 'ЧУЖОМУ'. До сфери такого "Я" входить національна самосвідомість, національна самоідентифікація й національна самооцінка. Мовна свідомість також виявляє і набір об'єктів, категоризованих як 'СВОЄ' чи 'ЧУЖЕ'.

Цей чинник має особливе значення, бо виявляє основні компоненти, відображені і в когнітивній структурі опозиції, і в її мовному вираженні. Суб'єктний компонент спричиняє появу опозиції 'СВІЙ' – 'ЧУЖИЙ', а якість об'єкта передбачає її реалізацію. Суб'єкт визначає наявність центра, стосовно якого може бути вибудоване протиставлення, об'єкт указує на фрагмент світу, який підлягає категоризації.

2. *Принципи членування світу на 'свій' і 'чужий'* (когнітивний чинник). Інформація про принципи членування світу, уявлення як про 'своє', так і про 'чуже', закладені в концептуальній картині світу. Міфологічна свідомість членує світ на основі існуючих архетипів: кожен конкретний акт виокремлення (номінації) свого або чужого сягає певного зразка, архетипа, складеного в результаті окремого акту категоризації, перевіреного часом, усталеного, такого, що став одним із елементів концептуальної картини світу. Наприклад, один із найпоказовіших архетипів 'чужого простору' в українській свідомості – уявлення про 'далекі землі', найпоказовіший архетип 'свого простору' – уявлення про 'рідну хату'.

3. *Способи вираження концептуальної опозиції 'СВІЙ' – 'ЧУЖИЙ' у мові* (лінгвістичний чинник). Концептуальні структури мають вияв на всіх мовних рівнях. При цьому варто розмежовувати два основних аспекти, залежно від яких можуть варіюватися як методи дослідження опозиції, так і характер теоретичних узагальнень: *статичний (номінативний)* аспект відображення, що полягає у формуванні "сталого" семантики мовних одиниць і структур, які несуть у собі потенційну здатність реалізувати концепти 'СВІЙ' чи 'ЧУЖИЙ' у будь-якому контексті, і *динамічний (функціонально-прагматичний)*, аспект, який передбачає реалізацію опозиції шляхом регулярного чи нерегулярного добору форм і моделювання конструкцій, які

вибудовують сферу 'ЧУЖОГО' стосовно 'СВОГО' суб'єкта в кожному конкретному випадку.

Л і т е р а т у р а :

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : оценка, событие, факт / Нина Давидовна Арутюнова; отв. ред. Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1988. – 338 с.
2. Белова О. В. Свой – чужой / О. В. Белова // Славянская мифология : энциклопедический словарь / [отв. ред. С. М. Толстая]. – 2-е изд. – М. : Эллис Лак. – С. 425-426.
3. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов / Эмиль Бенвенист / [пер. с фр. Н. Н. Казанский ; общ. ред., вст. ст. и коммент. Ю. С. Степанов] – М. : Прогресс ; Универс, 1995. – 453 с.
4. Гумилев Л. Н. Этносфера : история людей и история природы / Лев Николаевич Гумилев. – СПб. : СЗКЭО "Кристалл" ; М. : АСТ, 2002. – 571 с.
5. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В. В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – № 32. – 2002. – С. 51-53.
6. Иванов Вяч. Вс. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период) / Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1965. – 248 с.
7. Иванов Вяч. Вс. Бинарные структуры в семиотических системах / Вяч. Вс. Иванов // Системные исследования : ежегодник. 1971. – М. : КомКнига, 1972. – С. 206-236.
8. Леви-Стросс К. Структурная антропология / Клод Леви-Стросс. – М. : Наука, 1985. – 400 с.
9. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство. – 2004. – № 5-6. – С. 36-41.
10. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : учебное пособие / В. А. Маслова. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта ; Наука, 2007. – 296 с.
11. Пеньковский А. Б. Очерки по русской семантике / А. Б. Пеньковский. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 464 с. – (Серия "Studia philologica").
12. Руднев В. П. Словарь культуры XX века : ключевые понятия и тексты / Вадим Петрович Руднев. – М. : Аграф, 1999. – 381 с.
13. Рузин И. Г. Возможности и пределы концептуального объяснения языковых фактов / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1996. – № 5. – С. 39-50.
14. Селіванова О. О. Опозиція свій – чужий в етносвідомості / О. О. Селіванова // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 26-34.
15. Сахно С. Л. "Свое – чужое" в концептуальных структурах / С. Л. Сахно // Логический анализ языка : культурные концепты / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1991. – С. 95-100.
16. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры : опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.
17. Суковатая В. А. Концептуально-моделирующие оппозиции в культурно-языковой картине мира : дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.04 / Суковатая Виктория Анатольевна. – Х., 1997. – 179 с.
18. Толстой Н. И. О природе связей бинарных противопоставлений типа правый–левый, мужской–женский / Н. И. Толстой // Языки культуры и проблемы переводимости / [отв. ред. Б. А. Успенский]. – М. : Наука, 1987. – С. 169-183.
19. Уваров М. С. Бинарный архетип : Эволюция идеи антиномизма в истории европейской философии и культуры / Михаил Семенович Уваров. – СПб. : Изд-во БГТУ, 1996. – 214 с.
20. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы / Татьяна Владимировна Цивьян. – 3-е изд., испр. – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.
21. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – Л. : Наука, 1974. – С. 24-39.
22. Языковая картина мира и системная лексикография / [Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская и др.] ; отв. ред. Ю. Д. Апресян. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 912 с. – (Серия "Studia philologica").
23. Bartmiński J. Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata / Jerzy Bartmiński // Etnolingwistyka / [red. : J. Bartmiński]. – T. 19. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2007. – S. 35-59.

В статье представлено общее описание концептуальной оппозиции 'СВОЙ' – 'ЧУЖОЙ' как базового фрагмента украинской языковой картины мира; выявлено основные черты бинарного членения действительности в этносознании и способы его отображения в языке.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт, бинарная оппозиция, национальное языковое сознание, этнокультурный стереотип.

The article presents the general description of conceptual opposition “One’s own – Strange” as a basic fragment of Ukrainian linguistic model of the world; it exposes the main features of the binary division of reality in the ethnic consciousness and the ways of its reflection in the language.

Keywords: *language model of the world, concept, binary opposition, national language consciousness, ethnic cultural stereotypes.*

Дьячок Н. В.

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков

О ТРАНСФОРМАЦИИ ТИПОВ МОТИВИРОВАННОСТИ В РАМКАХ НОМИНАТЕМ ТИПА “СЛОВСОЧЕТАНИЕ + ЭЛЛИПТИЧЕСКИЙ УНИВЕРБ”. ОБЪЕМ ПОНЯТИЯ ЛЕКСИКАЛИЗАЦИИ

Статья посвящена решению проблемы мотивированности вербальных реализаций номинатом типа “словосочетание + эллиптический универб”. Решение заявленной проблемы обусловит правильность определения статуса актуальных явлений номинации (универбации), с одной стороны, и словообразования (деривации), с другой. Сделаны выводы о том, что иерархию мотивационных процессов развития вариантов исследуемых номинатом в самостоятельные номинатемы можно выстроить поэтапно.

Ключевые слова: *номинатема, универб, внешняя мотивированность, внутренняя мотивированность.*

Целью статьи является рассмотрение проблемы мотивированности для номинатом типа “словосочетание + эллиптический универб”. От решения заявленной проблемы зависит правильность определения статуса актуальных явлений номинации (универбации), с одной стороны, и словообразования (деривации), с другой.

Термин “универбация” впервые был употреблен К. Бругманном в 1904 году для обозначения звуковых единиц, возникших на основе словосочетаний, внешне цельнооформленных, но не обладающих содержательной изолированностью.

В широком понимании универбация представляется проявлением синтетизма в словообразовании, т.е. выражением “одним словом (простым, производным или сложным) комплекса значений, выражаемых в аналитических конструкциях сочетаниями слов” [1, с. 451]. Ср. *широкоплечий* и *широкий в плечах*, *барабанить* и *бить в барабан*, *столик* и *маленький стол*, *библиотекариша* и *женщина-библиотекарь* и т.п.

В узком понимании универбация – “образование слова на базе наименования, представляющего собой сочетание слов” [3, с. 74-75]: *неотложка* – *неотложная помощь*, *короткометражка* – *короткометражный фильм*, *молодежка* – *молодежная газета* и т.п. В этом значении используются и другие термины. Авторы монографии “Русская разговорная речь” относят подобные образования к явлениям семантического стяжения, или семантической конденсации, понимая под этим процессы, связанные с утратой семантической расчлененности комплексных наименований, состоящих из двух или более лексем [8, с. 408]: *вечёрка* – *вечерняя газета*, *подсобка* – *подсобное помещение* и т.п. В. Н. Немченко образование производных слов в результате эллипсиса производящего словосочетания с одновременной суффиксацией называет стяжением [6, с. 241]: *читалка* – *читальный зал* и т.п.

Термин “универбаты” используется как предмет обучения в книге Т. Д. Соколовской “Нормативные сокращения в современном русском языке”. Под